

BUGUNGI O‘ZBEKISTON OILA SIYOSATIDA ABDURAUUF FITRATNING “OILA” ASARIDAGI G‘OYALARINING QO‘LLANILISHI

Urunov Shoxijahon Jamshidovich

Buxoro davlat universiteti tarix mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

urunovshoxijahon@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-6801-7496>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19876346>

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr boshidagi Turkiston jadidchilik harakati namoyandasi Abdurauf Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asaridagi oilaviy qadriyatlar, nikoh, mahr va to‘y odatlari haqidagi g‘oyalari bugungi O‘zbekiston Respublikasining oila siyosati bilan solishtiriladi. Fitratning sovchilik, mahrni savdo vositasiga aylantirish va dabdabali to‘ylarni tanqid qilish kabi asosiy fikrlari 2019-yilgi 2736-III-sonli va 2025-yilgi VII-10-104-11-151-K/25-sonli qonun hujjatlari bilan chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Abdurauf Fitrat, “Oila” asari, oila siyosati, mahr, to‘y isrofgarchiligi, oilaviy qadriyatlar, davlat nazorati, oilaviy tarbiya, zamonaviy oila, O‘zbekiston.

Kirish

Abdurauf Fitrat XX asr boshlarida Turkiston milliy uyg‘onish harakatining eng yorqin namoyandalaridan biri sifatida oila masalasini jasorat bilan ko‘targan edi. Uning 1915-yilda Buxoroda yozilgan “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asari nafaqat o‘sha davr uchun, balki bugungi kun uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan noyob asardir. Fitrat oilani jamiyatning eng muhim ijtimoiy-ma‘naviy hujayrasi deb hisoblab, uni pul, dabdaba va sun‘iy odatlar bilan emas, balki chin muhabbat, hurmat, adolat va ma‘rifat asosida qurishni talab qilgan.

Oila mustahkam bo‘lmasa, butun jamiyat zaiflashadi va millatning kelajagi xavf ostida qoladi. Shu jihatdan, bugungi O‘zbekiston Respublikasida ham oila siyosati davlat darajasida ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Davlat rahbari ta‘kidlaganidek: “Men yigit-qizlarimizga murojaat qilib aytmoqchiman: turmush qurishga, oilaga, farzand taqdiriga nihoyatda chuqur mas‘uliyat bilan qarang. Bu masalaga yuzaki yondashib, ham o‘zingiz, ham o‘zga bir inson hayotini xavf ostiga qo‘ymang...”¹

Ushbu murojaat bugungi kunda oilaviy mas‘uliyat, nikoh institutining mustahkamligi hamda yoshlarning ma‘naviy tayyorgarligi masalasiga davlat darajasida alohida e‘tibor qaratilayotganini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, 2019-yilgi 2736-III-sonli hamda 2025-yilgi VII-10-104-11-151-K/25-sonli normativ-huquqiy hujjatlar to‘ylar, nikoh va oilaviy marosimlarni tartibga solish, isrofgarchilik va ortiqcha dabdabalarining oldini olishga qaratilgan muhim chora-tadbirlar sifatida maydonga chiqadi.

Asosiy qism

Fitrat oilani “jamiyatning ijtimoiy-ma‘naviy bo‘g‘ini” deb ataydi va uni pul bilan emas, muhabbat bilan qurishni talab qiladi. U mahr va to‘y xarajatlarini “og‘ir yuk va isrofgarchilik” deb baholaydi: “...qiz qimmat deb mahrni sun‘iy oshirardi. To‘y esa boylik namoyishi bo‘lib, katta ziyofat va xarajatlar bilan o‘tardi.”² Fitrat sovchilik orqali yigit va qizning bir-birini ko‘rmasdan turib uylanishini oilaviy baxtsizlikning asosiy sababi deb hisoblaydi. Uning

¹ Mirziyoyev Sh. M. Turmush masalasiga yuzaki qaramang: Prezident yoshlar va yigit-qizlarga murojaati // Kun.uz. – 06.03.2021. – URL: <https://kun.uz/news/2021/03/06/turmush-masalasiga-yuzaki-qaramang-prezident-yoshlarga-murojaat-gildi> (murojaat qilingan sana: 29.04.2026).

² Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. Mas‘ul muharrir: D. A. Alimova. Tarj. va izohlar muallifi Sh. Vohidov. – 2-nashr. – T.: “Ma‘naviyat”, 2013. – 20-21 b.

nazarida, mahr savdo vositasi emas, hurmat belgisi bo'lishi kerak. Oilada er-xotin o'rtasidagi adolat va muhabbat birinchi o'rinda turishi lozim. Fitrat farzand tarbiyasini ham alohida ta'kidlaydi: bolalarni muhabbat, mehnatsevarlik va axloq ruhida tarbiyalash jamiyatning kelajagini belgilaydi.

Asardagi asosiy fikr shundaki, oila mustahkam bo'lmasa, millatning saodati va izzati xavf ostida qoladi. Fitrat bu fikrni quyidagicha ifodalagan:

“Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa, shu millat oilalarining intizomiga tayanadi.”³

Hozirgi kunda O'zbekiston oila institutini mustahkamlashga katta e'tibor qaratmoqda. 2019-yil 14-sentabrdagi Oliy Majlisning 2736-III-sonli qo'shma qarori to'ylar va oilaviy tadbirlarni tartibga solishning asosiy hujjati bo'ldi. Unda to'ylar faqat bir kun, soat 06:00 dan 23:00 gacha o'tkazilishi, ishtirokchilar soni 200 nafargacha cheklanishi belgilangan. Ortiqcha rasm-rusumlar (“kelin navkari”, “chorlar” va boshqalar) taqiqlangan.

2025-yil 10-sentabrdagi VII-10-104-11-151-K/25-sonli yangi qaror bu tartibni yanada kuchaytirdi. Endi nikoh arizasi bergan yoshlar va ularning ota-onalari bilan majburiy suhbatlar o'tkaziladi, “Yosh kelin-kuyovlar klubi”, “Oila maktabi” kabi kurslar tashkil etiladi. Mahallalar va ichki ishlar organlari tomonidan nazoratlar kuchaytirilmoqda. Bu choralar oilalarni moliyaviy qarz va kredit yukidan himoya qilish maqsadida qabul qilingan.

Fitrat g'oyalarining zamonaviy siyosatda qo'llanilishi Fitratning tanqidi bilan bugungi qonunlar o'rtasida yaqin o'xshashlik bor. Fitrat to'ylarni “og'ir yuk va isrofgarchilik” deb atagan bo'lsa, 2019–2025-yillardagi qarorlar ham dabdabani cheklab, tejamkorlikni targ'ib qilmoqda. Mahr masalasida ham o'xshashlik mavjud: Fitrat uni “savdo emas, hurmat belgisi” deb ta'riflagan, hozirgi qonunlar esa qiz tomonining ortiqcha talablarini cheklamoqda.

Oilaviy tarbiya va axloq masalasida Fitrat farzandlarni muhabbat va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashni talab qilgan. Bugungi “Ota-onalar universiteti” va mahalla suhbatlari aynan shu maqsadni ko'zlaydi. Natijada, Fitratning bir asr oldingi g'oyalari zamonaviy davlat siyosatida amalga oshirilmoqda.

2019–2025-yillardagi choralarning natijasida to'y xarajatlari biroz kamaygani kuzatilmoqda. Biroq ijtimoiy tarmoqlarda “mahrda Gelik va 3 xonali uy talab qilish” holatlari hali ham uchraydi. Bu Fitrat tanqid qilgan “jaholat”ning zamonaviy shakli hisoblanadi. Ba'zi hududlarda an'anaviy qarashlarning kuchli ta'siri natijasida qonun talablari to'liq bajarilmasligi holatlari kuzatilmoqda. Shuningdek, ayrim oilalarda mahr masalasining iqtisodiy kelishuv yoki savdo tusini olishi uning asl ma'naviy va huquqiy mohiyatiga zid talqin etilmoqda. Bundan tashqari, oilaviy ajralishlar sonining yuqori darajada saqlanib qolishi jamiyatda oila institutining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan dolzarb muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2025-yil ilk 6 oyi holatida O'zbekistonda nikoh barqarorligi koeffitsiyenti 175,6 promilleni tashkil etib, bu har 1000 ta nikohga o'rtacha 175 ta ajrim to'g'ri kelishini anglatadi.⁴ Shu bilan birga, ayrim hududlarda oilaviy ajrimlar darajasi nisbatan yuqoriligicha qolmoqda, bu esa oila institutini yanada mustahkamlash zaruratini ko'rsatadi.

³ Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. Mas'ul muharrir: D. A. Alimova. Tarj. va izohlar muallifi Sh. Vohidov. – 2-nashr. – T.: “Ma'naviyat”, 2013. – 20-21 b.

⁴ O'zbekistonda 2025-yilning ilk 6 oyida ajrimlar soni ortgani haqida statistik ma'lumot // Oyina.uz. – URL: <https://oyina.uz/uz/posts/28950> (murojaat qilingan sana: 29.04.2026).

Fitratning “Oila” asarini maktab va oliy o‘quv yurtlarida o‘qitishni kuchaytirish, oilaviy targ‘ibotda uning g‘oyalarini keng qo‘llash kerak. Yoshlar orasida muhabbat va hurmat asosidagi oila qurish madaniyatini shakllantirish orqali Fitrat orzu qilgan “saodatli oila” haqiqatga aylanadi.

Xulosa

Abdurauf Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarida ilgari surilgan g‘oyalar bugungi O‘zbekiston oila siyosati bilan mazmunan yaqin va uyg‘undir. Fitrat oilani jamiyatning asosiy ijtimoiy-ma’naviy tayanchi sifatida baholab, uni mustahkam qilishda muhabbat, adolat, hurmat va ma’rifatning ustuvorligini ta’kidlagan. Uning mahr, to‘y marosimlari va oilaviy munosabatlarga oid tanqidlari bugungi kunda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar orqali amaliy ifodasini topmoqda.

2019-yilgi 2736-III-sonli hamda 2025-yilgi VII-10-104-11-151-K/25-sonli qarorlar oilaviy munosabatlarni tartibga solish, to‘y va marosimlardagi ortiqcha isrofgarchilikni cheklash hamda yoshlarni oilaviy hayotga ma’naviy tayyorlashga qaratilgani bilan Fitrat g‘oyalarining zamonaviy davomiyligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ayrim ijtimoiy muammolar – ajrimlar sonining saqlanib qolishi, mahrning noto‘g‘ri talqini va ayrim hududlarda an’anaviy qarashlarning ustunligi – bu sohani hali ham takomillashtirish zarurligini bildiradi.

Umuman olganda, Fitratning oilaviy qarashlarini chuqur o‘rganish va amaliy siyosatda keng qo‘llash sog‘lom, barqaror va ma’naviy jihatdan yetuk jamiyat shakllanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh. M. Turmush masalasiga yuzaki qaramang: Prezident yoshlar va yigit-qizlarga murojaati // Kun.uz. – 06.03.2021. – URL: <https://kun.uz/news/2021/03/06/turmush-masalasiga-yuzaki-qaramang-prezident-yoshlarga-murojaat-qildi> (murojaat qilingan sana: 29.04.2026).
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qo‘shma qarori: 2736-III-son, 14.09.2019. – Lex.uz: <https://lex.uz/ru/docs/-5153833>
3. O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjati: VII-10-104-11-151-K/25-son, 10.09.2025. – Lex.uz: <https://lex.uz/uz/docs/7726163>
4. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari / Mas’ul muharrir D. A. Alimova. Tarj. va izohlar muallifi Sh. Vohidov. – 2-nashr. – Toshkent: Ma’naviyat, 2013. – 216 b.
5. O‘zbekistonda 2025-yilning ilk 6 oyida ajrimlar soni ortgani haqida statistik ma’lumot // Oyina.uz. – URL: <https://oyina.uz/uz/posts/28950> (murojaat qilingan sana: 29.04.2026).